

KATJA BOH*

Novi trendi v družinski politiki

Menim, da ne bo odveč, če na samem začetku povemo, kaj družinska politika sploh je in kako se loči od drugih politik, kakšne so njene značilnosti in njeni cilji, ne nazadnje tudi zato, ker so prav na tem področju pogosti nesporazumi, napačna uporaba pojmov in končno napačne odločitve, kar ima lahko neljube in neželene posledice za družino in celotno družbo.

Družinska politika je zbir pravnih norm, dejavnosti in ukrepov države, ki želi na ta način ustvariti ustrezne razmere za družinsko življenje. To so razmere, ki mladim dvojicam omogočijo, da si ustvarijo družino in da lahko ustrezno delujejo in izpolnjujejo svoje pomembne družinske in družbene vloge. Družinska politika je pravzaprav del socialne politike in jo lahko, kot meni A. Kurzynowski (1990:1), pojmuje tudi kot »socialno politiko« za družino. Tako opredeljena politika pa vključuje dolgo vrsto različnih področij. Družinska politika še zdaleč ni samo sredstvo in storitve za družino (tipično za zelo ozko pojmovanje družinske politike). Družinska politika ima mnogo širše in celovitejše cilje, kot so:

- ustvariti materialne razmere za zadovoljevanje stanovanjskih potreb družin;
- ustvariti ustrezne razmere za rojstvo otrok;
- ustvariti razmere za najugodnejšo rast, razvoj in izobraževanje mladih generacij;
- ustvariti razmere za harmonično usklajevanje ženinih delovnih in družinskih obveznosti;
- pomagati pri oblikovanju želenih družinskih odnosov, ki pomembno vplivajo na delo in delovne odnose;
- oblikovati odnose med družino, državo in družbenim ustanovami, ki jih družina potrebuje (predšolske vzgojno-varstvene ustanove, šole, zdravstvene in socialne ustanove, servisi idr.), kajti brez teh ustanov družina v današnjem svetu ne more zadovoljiti svojih potreb;
- posredovati in pomagati pri izpolnjevanju osnovnih funkcij v družinah, ki tega ne zmorejo same bodisi zaradi materialnih bodisi zaradi nematerialnih (zdravstvenih, socialnih) vzrokov. To so predvsem družine z večjim številom otrok, enoroditeljske družine, družine s fizično ali duševno prizadetimi člani, da naštejemo le nekatere. Za izvedbo družinskih politik in konkretnih ukrepov so potrebne agencije, ki razpolagajo s potrebnimi sredstvi in človeškimi zmožnostmi.

Družinska politika ali bolje politike pa niso vedno in samo namenjene družinam in njihovem blagostanju. To naj bi bil sicer njihov glavni namen, vendar vemo, da so družinske politike lahko tudi sredstvo za doseg nekaterih drugih družbenih ciljev. Z družinsko politiko (če to želimo ali ne) vplivamo na demografsko stanje prebivalstva. Z ukrepi v zdravstvu, stanovanjski politiki, izobraževanju,

* Dr. Katja Boh, profesorica na Fakulteti za družbene vede in veleposlanica Republike Slovenije v Avstriji.

zaposlovanju, dohodkovni in davčni politiki idr. ne vplivamo samo na družino, ampak tudi na celotno prebivalstvo, na njegovo rast in razvoj. Vplivamo na sklepanje zakonskih zvez, ustvarjanje družinskih skupnosti, na rojstva in smrti, na selitve in mnoge druge, za stanje prebivalstva pomembne trende. Lahko bi celo rekli, da večino tega, kar počne država, na določen način vpliva na družino na eni strani in demografske razmere na drugi.

Opredelitev odnosa med družinsko in prebivalstveno politiko je težavna, ker niti ena niti druga nimata svojega strogo opredeljenega področja, kot ga imajo nekatere druge politike, kot npr. zdravstvena, kmetijska, izobraževalna politika. Prebivalstvena politika se lahko udejanja samo v odnosu do drugih politik in prek njih, ki posredno ali neposredno vplivajo na razvoj prebivalstva. Med temi politikami je prav gotovo na prvem mestu družinska politika. Cilji družinske politike pa niso nujno enaki kot cilji prebivalstvene politike. Gospodarski ukrepi, razvijanje izobraževalnih možnosti, skrb za zdravstveno in otroško varstvo, gospodinjiski servisi, zaščita materinstva, zaposlovanje in zaščita pri delu sodijo k poglavitnim ukrepom družinske in nasploh socialne politike in so namenjeni izboljšanju kakovosti življenja družin in otrok, ni pa nujno, da ti ukrepi tudi spreminjajo motivacijsko strukturo roditeljev in povečujejo ali zmanjšujejo njihovo željo po manj ali več otrocih.

Prebivalstvene in družinske politike torej ne smemo enačiti in prav tako je nedopustno eno podrediti drugi. Družinskih ciljev ne bi smeli podrežati prebivalstvenim ciljem in nasprotno demografski cilji ne bi smeli določevati smeri in razvoja družinske politike. Z enakimi ali celo istimi ukrepi lahko udejanjamo različne cilje, ki si pogosto celo nasprotujejo. Cilji in metode prebivalstvene politike, ki varujejo predvsem kolektivistične nacionalne interese, niso vedno v korist otroka in družine in ne ščitijo njunih individualnih potreb. Nacionalni cilji prebivalstvene politike so z individualno družinskimi cilji pogosto neusklajeni. Obe, družinska in prebivalstvena politika, pa sta nujni sestavini družbenega razvoja, to je takšnega razvoja, ki mora zagotoviti normalno, kontinuirano odvijanje reprodukcije, vendar ne na način, ki bi ogrozil posamezne družinske interese (K. Boh, 1989:109).

Družinska politika nima samo značilnosti intervencionistične dejavnosti. Je tudi sredstvo za aktivno spreminjanje in vplivanje na smer in intenziteto družbenega razvoja. Poleg individualno družinskih in prebivalstvenih ciljev lahko z družinsko politiko ali politikami posredno vplivamo tudi na razvoj nekaterih drugih področij, na primer na učinkovitost domačega gospodarstva. Če se zvečajo družinski prejemki (tudi tisti, ki ne izhajajo iz dela), se poveča kupna moč prebivalstva. V januarju letos so v Avstriji začeli veljati ukrepi iz najnovejšega »družinskega paketa«, ki poleg drugih ugodnosti predvidevajo zvišanje družinskih dajatev in dodatkov za nego. Ekonomisti pričakujejo, da se bo samo iz tega naslova razpoložljivi dohodek prebivalstva zvečal za približno 20 milijrd ATS, kar bo pomembno blažilo sedanjo ekonomsko stagnacijo in prispevalo k stabilizaciji gospodarstva. Ker se bosta povečala povpraševanje in poraba na domačem trgu, se bo povečala tudi rast bruto domačega proizvoda (Vir: WIFO, IHS: 1993). Če torej upoštevamo tudi ekonomsko funkcijo družinskih politik, potem je razumljivo, da ima družinska politika široko področje delovanja in mnogo močnejši vpliv na družbeno dogajanje, kot se ji običajno pripisuje. Njeno skrbno načrtovanje zato ni pomembno le za blaginjo in kakovost življenja vsakega posameznika in vsake posamezne družine, ampak za celotni razvoj določene družbe.

To so tudi vzroki za to, da so vse družbe, pretekle in sedanje, manj in bolj razvite, imele in še vedno imajo določena stališča do starševstva in potomstva ter

poskušajo vplivati na njihovo blaginjo in razvoj. Vse države imajo neko družinsko politiko, četudi ni nujno, da so te politike posebej opredeljene kot družinske. Sheila B. Kamerman in Alfred J. Kahn (1978: 3) sta politike delila v eksplicitne, pri katerih je jasno povedano, da so cilji družinski in da želimo z njimi neposredno vplivati na dogajanja v družinah, ter implicitne politike, ki niso posebej namenjene družinam, vendar imajo lahko zelo pomembne in daljnosežne posledice ne le za obstoj družin, ampak tudi za blaginjo vsega prebivalstva. Pravzaprav bi lahko rekli, da vse in vsaka politika na ta ali drug način vpliva na družinsko življenje, pa čeprav učinki niso vedno namerni.

Družinske politike so zelo različne in odvisne od prevladujoče družinske ideologije, ekonomskih in socialnih razmer in ne nazadnje od pripravljenosti vodilnih političnih sil, da prisluhnejo potrebam ljudi, od njihovega znanja in poznavanja razvojnih zakonitosti in družinsko političnih interesov.

V tem sestavku bomo natančneje opisali samo dva modela družinske politike, ki sta v zadnjih nekaj desetletjih prevladovala na družinsko političnem prizorišču, in nadaljevali z opisom najnovejših poskusov pri vnašanju novih zamisli in pristopov k oblikovanju in izvedbi družinskih politik in ukrepov.

»Novoliberalni model« družinske politike

Ta model je bil najbolj dosledno izpeljan v Veliki Britaniji, ko je bila na čelu vlade Margaret Thatcher, zato govorijo nekateri kar o »thatcherjanskem modelu« (J. Brannen, 1990). Margaret Thatcher je napovedala boj vsakršnemu kolektivizmu ali socializaciji v družinski in socialni politiki, kajti – tako so menili zagovorniki tega modela – prav kolektivizem je bil kriv za slabo stanje v britanskem gospodarstvu in za socialni razkroj. Namesto kolektivizma so ponujali skrajni individualizem, rešitev pa so videli v krepitvi sil svobodnega tržnega gospodarstva. Ne le posamezniki, tudi javne in zasebne ustanove so se morale podrediti njegovim pravilom in zahtevam. Poudarek na individualizmu in povečevanju tržnih načel pa je povzročil zanemarjanje ali celo sovražno razpoloženje do vseh institucij, ki imajo nalogo posredovati med družino, trgom in državo v njeni nadrejeni institucionalni vlogi. V takšnih okoliščinah je tudi razumljivo, da so bili lokalne uprave in sindikati glavna tarča vlade Thatcherjeve z legislativo, ki je bila usmerjena naravnost k omejevanju njihove moči.

V isti sapi, ko so nasprotniki te in takšne politike načeloma negirali institucije, kakršna je družina, so se v svoji retoriki vedno znova sklicevali na »družinsko življenje«, ker pač niso mogli videti njenega pomena. Toda ne glede na pomen so sistematično spodkopavali infrastrukturo, ki je že bila zgrajena in je delovala v korist družini. Posledica tega je bila, da je bila družina v materialnem in v simboličnem pomenu prisiljena nositi breme, ki je bilo v popolnem nesorazmerju z njenim empiričnim položajem.

Podobno kot v vseh industrijsko razvitih državah zahodne civilizacije je tudi v Veliki Britaniji dolgo veljalo prepričanje, da je idealna oblika družine dvoroditeljska konjugalna družina, ki vključuje dvojico v legalni monogamni zvezi in njune otroke. Delitev vloge med moškim in žensko je jasno začrtana, pri čemer ima mati efektivno vlogo, njena domena je dom in gospodinjstvo, moškemu pa je dodeljena instrumentalna vloga, je edini hranitelj družine in njena zveza z zunanjim svetom. Politika Thatcherjeve in večina drugih konzervativnih politik enostavno niso hotele videti in priznati, da so se demografske in družbene razmere drama-

tično spremenile in dvoroditeljska konjugalna družina že dolgo ni več edini tip družinske skupnosti. Za današnji čas je značilno, da se družinski vzorci spreminjajo tudi med lastno družinsko zgodovino. Zaradi veliko razvez prihaja do zelo različnih in raznovrstnih odnosov med družinskimi člani, ki živijo ali pa tudi ne živijo skupaj v istem gospodinjstvu. Hitro se povečuje število enoroditeljskih družin, nobena struktura pa ni trajna in se v času spreminja. Razvezanci se na novo poročijo ali imajo trajnejšo partnersko zvezo in živijo v zunajdružinskih skupnostih. Otroci se selijo od enega k drugemu roditelju, imajo polbrate in polsestre ali živijo skupaj z vrstniki, s katerimi niso v sorodu. Značilno je tudi, da se širi krog sorodnikov iz druge generacije (biološki oče in drugi mož otrokove matere, z več porokami »pridobljeni stari starši« itn.) Ko so v drugih evropskih državah intenzivno proučevali družinske odnose in politiko prilagajali spremenjenim vzorcem, je britanska politika še vedno vztrajala pri stereotipni predstavi o konjugalni družini.

Takšne politike, ki jih običajno imenujemo novoliberalne, skrajno poenostavljajo, ne upoštevajo dejanskega stanja in so mnogokrat nasprotujoče. Dandanes vloge niso več jasno razmejene, po večini sta zaposlena oba roditelja, zato postane politika, ki še vedno vztraja pri starih vzorcih, prej ko slej zastarela. Konzervativne stranke se neprestano zapletajo in so razdvojene med zahtevami sodobnega življenja in svojimi predstavami, ki jih je čas prehitel.

V osemdesetih letih so se v Veliki Britaniji okrepile družinske ideologije, ki jih imenujejo tudi novoliberalistične. Njihovo osnovno vodilo je bilo osvoboditi družino iz »tesnega objema« države, kar, tako so menili – vodi k urejenejši in liberalnejši družbi. Novoliberalistične ideologije zastopajo tezo o roditeljstvu kot »individualni izbiri«. Posebej poudarjajo, da sta materinstvo in očetovstvo izključno zasebna stvar vsake dvojice. Materinstvo ima še vedno za najbolj »naravno« ženino vlogo, zato se pričakuje od ženske, da bo prevzela pretežno breme otrokove nege, varstva in vzgoje in se v celoti posvetila domu in družini, zato se mora predhodno odločiti bodisi za materinstvo bodisi za poklic.

Zamisel o svobodni izbiri in individualnih prednostih je že na prvi pogled v popolnem nasprotju z zamisljo o racionalnih odločitvah, kajti če materinstvo kot celodnevna zaposlitev še naprej ostaja želeni kulturni in biološki vzorec, ki se najbolje prilaga ženski naravi, potem ženska nima prav nobene možnosti izbora, ker je njena vloga že vnaprej določena.

Zavestna odločitev roditeljev, ki morajo sami nositi posledice svoje odločitve, pa v praksi pomeni prenos vseh odgovornosti od države k družini. Roditelji so poklicani in pravzaprav prisiljeni, da sami prevzamejo vso skrb za varstvo, socializacijo, izobraževanje in kasneje tudi za zaposlovanje svojih otrok. Nihče ni obvezan, da jim pri tem pomaga. Zaradi takšne politike postane tudi izobraževanje otrok odvisno od želje staršev in njihovih materialnih možnosti, ne pa od sposobnosti in otrokove motivacije za izobraževanje. V takšnih razmerah tudi mladi brezposelni ostajajo dolgo časa odvisni od svoje družine, ki jih mora podpirati še dolgo potem, ko so končali obvezno šolanje.

Podobno kot roditeljstvo naj bi bila tudi odločitev o zaposlovanju zasebna stvar dvojice. Sama se morata odločiti, ali bo zaposlen le eden ali oba, kar spet pomeni, da država ne prevzame nobene odgovornosti za varstvo otrok. Roditelji se morajo tudi v tem primeru sami organizirati s pomočjo sorodnikov ali zasebnih aranžmajev.

Na kratko, novoliberalistične teorije so družino opredelile kot področje roditeljske odgovornosti in individualnega potrošništva. Po namenih in posledicah je to seveda najboljši možni način, da država privarčuje sredstva na račun ljudi. S tem

ko so znižali dajatve družinam in ukinili nekatere vrste denarne pomoči, so na družino postopno prenesli tudi vso skrb za njeno preživetje. Še celo več, z moralistično konotacijo roditelskih odgovornosti je družina postala tudi moralna avtoriteta in torej odgovorna za dejanja svojih članov. V manifestu Konzervativne stranke Velike Britanije je zapisano: »Izvor kriminala je globoko v družbi: v družinah, v katerih roditelji ne podpirajo in ne nadzorujejo svojih otrok, v šolah s slabo disciplino in v širšem okolju, ki povečuje nasilje in blati tradicionalne vrednote...« (Konzervativna stranka, Manifest, 1987:35).

Medtem pa se je tudi v Veliki Britaniji veliko spremenilo. Pomanjkanje delovne sile je imelo zaradi zmanjšane priliva mladih generacij v poznih osemdesetih in na začetku devetdesetih za posledico izredno hitro naraščanje števila zaposlenih žensk s predšolskimi otroki. Že med letoma 1985 in 1988 se je delež mater z otroki pod 5 let povečal z 29% na 37%. Problemi zaposlenih mater in s tem povezana potreba po organizaciji varstva za otroke so hitro postali popularni. Tudi delodajalci so se začeli zanimati za to problematiko, marsikje so uvedli finančno pomoč za varstvo otroka in gibljivi delovni čas ter organizirali dnevno varstvo.

Tudi javno mnenje se je začelo spreminjati. V letih med 1965 in 1987 se je delež žensk, ki so menile, da bi morale matere s predšolskimi otroki ostati doma, zmanjšal z 78% na komaj slabo polovico, medtem ko se je delež tistih, ki so menile, naj bi ženska sama odločala, ali naj se zaposli ali ostane doma, povečal s prejšnjih 5% na več kot 25% (J. Brannen 1990:11).

Četudi ne gre spregledati nekaterih izboljšav, posebno kar zadeva zaposlovalne možnosti za ženske in večje razumevanje delodajalcev za družinske probleme, pa na drugih področjih ni opaziti večjih sprememb. Še več, te spremembe niso prav nič vplivale na politična stališča in oblikovanje politik vse od druge svetovne vojne naprej. Še danes v Veliki Britaniji ni jasno opredeljena družinska politika in ker Velika Britanija v primerjavi z nekaterimi drugimi evropskimi državami tudi nikoli ni imela pronatalistične demografske politike, ki pogosto spodbuja večjo dinamiko v družinski politiki, je bila ves čas družinska politika potisnjena na rob dogajanja. Družinska politika v Veliki Britaniji, če je sploh obstajala, je bila izključno omejena samo na skrb in odgovornost za tiste družine, ki si same niso znale ali niso mogle pomagati. Bila je torej zreducirana na socialno skrbstveno politiko v njenem najožjem smislu.

Socialdemokratski model družinske politike

Pravo nasprotje novoliberalističnemu modelu družinske politike je model, ki so ga razvili v socialdemokratskih sistemih skandinavskih držav. Medtem ko izhaja novoliberalistični model iz predpostavke, da je družina zasebna stvar ženske in moškega in je torej država odvezana skrbi za družino in prokreacijo, kar zlahka potrebuje kot izgovor in argument pri ukinjanju ali neuvajanju ustanov za pomoč družinam, gradi socialdemokratski model na diametralno nasprotnih pozicijah. Glede na to da se je ta model najprej razvil v skandinavskih državah in kljub nekaterim razlikam med njimi, ga lahko imenujemo tudi »skandinavski model«, saj se je razvil predvsem v socialdemokracijah skandinavskega tipa.

Glavni cilj skandinavske družinske politike je bil uskladiti delo in roditeljstvo. Zato da bi udeležile ta cilj in pomagale vzpostaviti harmonično ravnotežje med obema vlogama in položajema, so skandinavske države v zadnjih desetletjih uved-

le vrsto ukrepov v korist družini. Med njimi so prav gotovo najpomembnejši porodniški in roditeljski dopust in razvoj dnevnega varstva predšolskih otrok.

V razpravah o družini in družinski politiki poudarjajo pglavitne demografske in socialne spremembe, ki so bolj ali manj značilne za vse razvitejše industrijske države. Te spremembe so: padanje rodnosti, dramatično naraščanje števila zaposlenih mater s predšolskimi otroki, nestabilnost družine kot formalne družbene institucije in fluidno stanje družinske strukture. Zanesljivi pokazatelji takšnega razvoja so naraščanje števila razvez, kohabitacije, zunaj zakonske zveze rojeni otroci in vedno močnejši trend k individualizaciji, ki v tem kontekstu pomeni, da subjekt ni več družina, ampak posameznik. Družboslovci menijo, da ti pojavi spremljajo politično, socialno in ekonomsko modernizacijo.

V primerjavi z nekaterimi drugimi državami so se skandinavske države blaginje, to so Švedska, Norveška in Danska (tudi Finska je sledila njihovemu zgledu) že zgodaj odločile za aktivno, čeprav ne vedno koherentno družinsko politiko. S kombinacijo stanovanjske, zdravstvene, izobraževalne, demografske, zaposlovalne in otroškovarstvene politike so poskušali loviti, včasih pa celo izzvali družbene spremembe.

Kombinacija različnih politik in stopnja njihove uporabe se razlikuje od države do države (Norveška ima slabše razvito otroško varstvo, vendar dopušča davčne olajšave za družino, Danska ima najbolj razvito dnevno varstvo, Švedska najdaljši porodniški dopust, ki ga lahko koristijo tudi očetje). Kljub vsem tem razlikam pa lahko vendarle govorimo o skupnem »skandinavskem modelu« ne le v zvezi z državo blaginje, ampak tudi v zvezi s politikami do otroka in družine.

Skandinavci so bili odločeni, da rešijo dilemo dnevnega varstva otrok. S tem ko so pomagali roditeljem pri opravljanju njihove dvojne vloge, so spodbujali dvojno zaposlenost, kar je spet dodatno vplivalo na družinski standard in dvigovalo kupno moč prebivalstva. V Danski, Norveški, Švedski kakor tudi Finski je država močno subvencionirala dnevno varstvo, prevoz, porodniške dopuste, stanovanja in si z družino delila vse stroške za vzrejo in vzgojo otrok. Vsem za zgled je bila Švedska z izredno široko zastavljenimi pravicami in ugodnostmi za zaposlene roditelje (18 mesecev porodniškega dopusta, 90 dni staleža za nego bolnega otroka, 6-urni delovnik do 8. leta otrokove starosti). Švedi so tudi med prvimi uvedli individualno obdavčenje, javno dnevno varstvo, spolno nevtralne izobraževalne programe v vseh šolah in na vseh ravneh in zakonsko določene obveznosti obeh roditeljev, ki morata obvezno prispevati k vzreji otroka, vsak svoj delež, tudi ob razvezi.

Razvoj in izkušnje s »socialdemokratskim modelom« družinske politike so poučne tudi za naš prostor, saj smo se v Sloveniji dolgo časa radi zgledovali po Švedski in se pri njih učili. Visok delež zaposlenih mater je tudi pri nas narekoval hiter razvoj programov za vrstvo mater in otrok. Neprestane gospodarske težave in prenekatere politične odločitve so sicer pogosto ovirale uporabo takšnih programov, vendar je treba ugotoviti, da je bila slovenska politika v odnosu do družine vseskozi na strani zagovornikov tistih programov in ukrepov, ki naj bi vodili k harmoničnemu usklajevanju roditeljskih in delovnih dolžnosti. Že v petdesetih letih smo v skladu z mednarodnimi konvencijami uvedli porodniški dopust in ga z leti podaljševali. Dandanes imata oba roditelja pravico do enoletnega plačanega porodniškega dopusta in neomejenega števila dni za nego bolnega otroka. Nosečnice, novorojenci, predšolski in šolski otroci pa imajo dobro organizirano zdravstveno varstvo.

Z večjimi ovirami smo se srečevali pri razvoju dnevnega varstva otrok. Kljub

prizadevanjem in relativno velikim vlaganjem nismo nikoli dosegli želene ravni in ponudba vse do današnjih dni ni mogla zadovoljiti velikega povpraševanja po varstvu predšolskih otrok. Še slabše se je Slovenija odrezala pri dajatvah družinam in skrbem za prizadete družine, ki potrebujejo posebno pomoč. Otroški dodatki so postajali vedno manjši, dokler se niso spremenili v obliko socialne pomoči, ki jo je prejelo samo malo ekonomsko najšibkejših družin.

Alternativni pristopi v družinski politiki

Kljub nespornim prednostim »skandinavskega modela« družinske politike pa vendar ne gre spregledati problemov, ki se pojavljajo pri njegovem udejanjanju. Raziskovalci in izvajalci programov že dolgo opozarjajo na težave roditeljev z majhnimi otroki, na stresne situacije, ki jih doživljajo in se zato raje odpovedujejo roditeljstvu ali večkratnemu roditeljstvu. V mnogih evropskih državah je nastala že prava panika zaradi nenehnega upadanja števila rojstev in vedno večjega števila razvez. Skandinavske države so na te pojave reagirale s še večjo pomočjo, podaljšali so porodniške dopuste, razširili dnevno varstvo otrok, toda vse bolj jasno postaja, da ponujena institucionalizirana pomoč še zdaleč ne zadošča za zadovoljevanje potreb družin in njihovih posameznih članov (K. Boh, 1985:47).

Politike se pogosto ne oblikujejo iz najbolj plemenitih nagibov in vizija prihodnjega razvoja ni edina, ki določa te politike. Pogosto so politike, pa tudi posamezni programi pragmatični odgovor na trenutno stanje. Švedske politične usmeritve k ustvarjanju boljših razmer za »harmonično usklajevanje« družinskih in delovnih vlog ni motivirala samo želja po zaposlovanju obeh roditeljev, nastala je natančno takrat, ko je razvijajoča se industrija potrebovala delovno silo. Tudi pri nas v Sloveniji smo začeli razmišljati o pomoči zaposleni materi, ko je med gospodarsko obnovo po 2. svetovni vojni slovensko gospodarstvo potrebovalo več delavcev. Mnogi avtorji celo menijo, da je država blaginje močno odvisna od količine neplačanega gospodinjanskega dela in slabo plačanega dela v zdravstvenih in socialno-varstvenih ustanovah, ki ga praviloma opravljajo ženske (K. Waerness, 1987).

Še več, M. R. Moroney (1980) celo trdi, da država blaginje brez podpore družine in njenega prispevka ne bi mogla nastati in se razvijati. Danski ekonomist J. Bonke (1991:2) je izračunal, da znaša vrednost neplačanega ženskega gospodinjanskega dela na Danskem 5 milijard USD, kar je za eno tretjino več, kot porabi danska država za vse družinske dajatve. To pa kaže, da politike ne določajo vrednote pravičnosti in enakosti, ampak tudi in ne nazadnje njihova ekonomska učinkovitost.

V sodobnem svetu morajo biti tudi institucije države blaginje racionalne in najučinkovitejše. Ponavljajoče se ekonomske krize, ki se kar vrstijo v zadnjih 20 letih, in nenadzorovana rast javnega sektorja vplivajo na oblikovanje in udejanjanje družinske politike tudi v tistih državah, ki so ji bile ves čas naklonjene. Ponudba za varstvo otrok se je tudi v skandinavskih državah občutno zmanjšala. V Norveški in Danski so razglasili moratorij na gradnjo novih zmogljivosti za dnevno varstvo otrok. Vendar moramo ugotoviti, da vlade v skandinavskih državah še vedno ne popuščajo gospodarskim pritiskom in ne spreminjajo svojih stališč do družine in njenega varstva, pač pa poskušajo programe modificirati in jih prilagajati novim razmeram najbolj neboleče. Vedno glasnejše so zahteve po decentralizaciji, večji fleksibilnosti pri proizvodnji storitev in distribuciji storitev ter večjem vplivu roditeljev, ki naj bi v prihodnje imeli več besede pri odločanju o organizaciji

in kakovosti družinske pomoči. Pričakujejo, da bodo prenos pristojnosti na lokalne strukture, večja prožnost v ponudbi in večji vpliv roditeljev omogočili več in boljše kakovost storitev za manj denarja. Obetajo si večjo storilnost in s tem tudi večjo učinkovitost, ne da bi bil s tem ogrožen sam sistem.

Decentralizacija, fleksibilnost in roditeljska beseda pri snovanju in uporabi družinskih programov so prav gotovo obetajoče, niso pa edine možnosti za njihovo izboljšanje. Problem namreč ni samo ekonomski, četudi v sedanji situaciji najbolj dobrodošel argument v rokah tistih, ki bi želeli družino vrniti v »stare čase« in se otresti odgovornosti zanj. Treba je tudi odgovoriti na vprašanje, ali in koliko so ukrepi prispevali k udejanjanju zastavljenih ciljev in ali dobljeni rezultati opravičujejo velike naložbe.

Žal imamo zelo malo informacij o smotrnosti in upravičenosti naložb v socialno družinske programe. Politične strategije v pomoč družinam pri usklajevanju njihovih funkcij imajo lahko različne rezultate, pač odvisno od tega, kako so bile strategije biološko, sociološko in gospodarsko učinkovite. Porodniški dopust je lep zgled politike, ki izpolnjuje pričakovane cilje: omogoča roditeljem, da ostanejo v delovnem razmerju, ne da bi se jim bilo treba odpovedati otroku ali otrokom.

Nekoliko drugačne so izkušnje z dnevnim varstvom predšolskih otrok. Dnevno varstvo, ki ima poleg varstvenih, vzgojnih in izobraževalnih funkcij tudi cilj pomagati roditeljem, da lahko polno participirajo v delovnem procesu, se neprestano vrti v začaranem krogu treh dejavnikov: kakovosti, dostopnosti in cene. V primerjavi s porodniškim dopustom je dnevno varstvo socialno in ekonomsko neučinkovito in povzroča nenehne konflikte med nosilci te dejavnosti. Od tod dvomi o učinkovitosti strategije »uravnovešenja dela in družine«, ki gradi izključno na modelu institucionaliziranega profesionaliziranega dnevnega varstva otrok.

Kot odgovor na vedno večje težave in v skladu s potrebo po razvijanju novih strategij družinske pomoči še posebno na področjih, ki zahtevajo neposredno človeško intervencijo, poskušajo ženske (posebno feministično opredeljene) po vsem svetu organizirati alternativne oblike pomoči družinam, to je takšne oblike, ki se ne morejo odvijati brez neposredne roditeljske angažiranosti.

Vprašanje dnevnega varstva otrok se dandanes ne obravnava samo kot oblika pomoči zaposlenim materam, ampak v kontekstu novih življenjskih razmer otrok v industrijsko razvitih državah, kjer postajajo varstvene ustanove ob naraščanju števila družin z enim otrokom, enoroditeljskih družin zaradi erozije sosedskih odnosov in otroku prijaznega okolja pravzaprav edini prostor, kjer se otroci lahko srečujejo s svojimi vrstniki.

Družinsko življenje pretresajo globoke družbene in gospodarske krize: ekonomski pritiski, eksistenčni problemi, tesnoba ob srečevanju z do zdaj neznanimi vrednotami in nezanesljivost zaradi novih vlog so obremenitve, ki še prav posebej prizadenejo ženske, odtujene od središč odločanja o njihovih lastnih usodah in odvisne od diktata institucij, ki jih obkrožajo. Demokratične vzgojne razmere zahtevajo komunikacije, srečevanja, medsebojno razumevanje in pomoč ne le med roditelji, ampak tudi med otroki. Med velikimi prestrukturacijami je še večja potreba po spremljanju socialni infrastrukturi in življenjskim razmeram prilagojenih programih. Potrebujemo diferencirano mrežo javnih institucij, ki bi na eni strani razbremenile roditelje, na drugi omogočile njihovo aktivno udeležbo (M. Jaeckel, 1991:7). Želene so roditeljske pobude, odprti zavodi za otroke in roditelje, soseske, mreže in centri, kjer se družine lahko neformalno srečujejo in

izmenjujejo svoje izkušnje. Analize so opozorile na pomen socialnega okolja za družino, za izboljšanje njene življenjske kakovosti in za aktiviranje potencialov za samopomoč in vzajemno pomoč med družinami.

Viri:

- Boh, K. (1989): Družinska in prebivalstvena politika. Družboslovne razprave št. 8, str. 107–116. Ljubljana. Empirična verifikacija sociološke paradigme nuklearne družine.
- Za preživetje je potrebna kvaliteta. Nova revija, št. 95, Ljubljana, strani 474–478.
- Brannen, J. (1990): Family Policy in the Thatcher's Years: Employment and parenthood. In: Seminar on Changing directions in family policies in Eastern and Western Europe. DJI. Dubrovnik.
- Bonke, J. (1986): Øget ligestilling i husholdningsarbejdet. Samfunds Ekonomen. 1992:2
- Gress-Wright, J. (1990): Limits to caring: Towards an Analysis of Structural Constraints in Scandinavian Family Policy. In: Seminar on changing directions in family policies in Eastern and Western Europe DJI. Dubrovnik.
- Jaekel, M. (1990): Frauen und Frauenpolitik im Wandel im Vereintem Deutschland. In: Seminar on changing directions in family policies in Eastern and Western Europe. DJI. Dubrovnik.
- Kamerman, Sh. B. and Kahn A. J. (1970): Family Policy, Government and Families in fourteen Countries. Columbia University Press.
- Moroney, R. M. (1980): Families, Social Services and Social Policy: The Issue of Shared Responsibility. U. S. Department of Health and Human Services. Washington.
- Kurzynowski A. (1990): Family Policy in Poland. In: Seminar on changing directions in family policy in Eastern and Western Europe. DJI. Dubrovnik.
- Zimmerman, L. Sh. (1988): Understanding Family Policy. Theoretical Approaches. Sage publications. London. pp. 13–24
- Waerness, K. (1978): The Invisible Welfare State: Women's Work at Home. Acta Sociologica. 21, Supplement. and Ringen, S. (1987): Women in the Welfare State. In: Erkson et al.(eds): The Scandinavian Model: Welfare States and Welfare Research. M. E. Sharpe. London.